Radu ARDELEAN; Lucian GIURA; Stelian MÂNDRUŢ

Fragmente din corespondenţa lui Vasile Goldiş cu Ioan Lupaş în presă

Fragments of Lost Letters between Vasile (Basil) Goldiş and Ioan (John) Lupaş in Newspapers

During the dispute occured in 1911 between Vasile Goldiş, chief editor from the first of January at the newspaper *Românul (The Romanian)* from Arad, official mouthpiece of the National Romanian Party in Hungary and his former student at the romanian secondary school from Braşov, Ioan Lupaş, who became afterwards a Doctor in Historical Sciences and Archpriest in Sălişte (the South of Transylvania) and wrote at the journal *Tribuna*, also from Arad, which contested the leadership of the party, both of them quoted letters exchanged between them in the previous years, which were subsequently lost and so these press articles become historical sources for that period, considerind the personality of the authors.

Keywords: Letters in the Press/V. Goldiş & I. Lupaş

The authors: Radu ARDELEAN, cercetător şt. II, dr, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu" (Filiala Timişoara a Academiei Române); Bdul. Mihai Viteazul nr. 24, Timiişoara, tel: 0256 - 491823, fax: 0256 - 491823, e-mail: *icsutm@acad-tim.tm.edu.ro*

Lucian GIURA, prof. univ. dr, Facultatea de Istorie şi Patrimoniu „Nicolae Lupu", Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu; adresa: Bd-ul. Victoriei, Nr. 5-7, Sibiu, 550024, România, tel.: +40-(269) 21.44.68, fax: +40-(269) 21.44.68
Personal e-mail: *lucian_giura@yahoo.com*

Stelian MÂNDRUŢ, cercetător şt. I, dr, Institutul de Istorie „George Barit" (Filiala Cluj a Academiei Române) Str. Kogalniceanu nr. 8, tel.: 0264 - 597343, fax: 0264 - 592783, e-mail: *gbarit@cluj.astral.ro*

Înaintaşii noştri mai de seamă îşi păstrau corespondenţa primită încă din tinereţe, eventual şi conceptele scrisorilor expediate atunci când nu scriau direct. A fost şi cazul istoricului, omului Bisericii, publicistului şi activistului politic Ioan Lupaş (1880-1967), cel puţin până la instaurarea regimului comunist, când, ca ţintă a represiunii, era imprudent să i se scrie şi să trimită, primejduind pe alţii, iar între 1950-55 nu avea nici posibilitatea, fiind închis la Sighet, „închisoarea miniştrilor", rapid transportabili în U.R.S.S. la o adică, pe când din închisoarea ungurească de la Seghedin din 1908 şi din deportarea în comitatul Sópron şi domiciliul obligatoriu subsecvent de la Budapesta (august 1916 – aprilie 1917)[1] a putut purta corespondenţă, cum dau seama mai multe ediţii[2].

După schimbarea de regim şi-a adăpostit hârtiile la Mitropolia Ortodoxă a Ardealului din Sibiu, unde s-a constituit *Fondul Ioan Lupaş*, alcătuit în principal din corespondenţă (peste 6000 de piese). Lipseşte de acolo însă aproape întreg segmentul de până la 1916, căci cu prilejul arestării de atunci şi al percheziţiei operate, cu confiscare de cărţi, manuscrise şi corespondenţă, s-a rătăcit[3], cu puţine excepţii, cum o scrisoare a lui Vasile Goldiş, datată Arad 9. XII. 1914, pe chestiunea (re)alegerii forurilor conducătoare ale Bisericii Ortodoxe după prevederile Statului şagunian[4], celelalte epistole provenind de la acest emiţător situându-se în intervalul 1925-1931[5] şi presupunem că au fost iniţial mai multe, dată fiind legătura strânsă dintre cei doi după re-apropierea din 1912. Dar înainte de aceea a fost şi polemica din presă – de loc cordială! – între ei, ex-profesorul de la Braşov care l-a învăţat în ultimul an de liceu (1899-1900) istoria şi latina pe elevul Lupaş de atunci – şi e verosimil că acesta şi-a ales cele două obiecte de studiu la Universitatea din Budapesta sub influenţa fostului mentor, cu care însă, mergând el în trena lui Goga în grupul „oţeliţilor" tribunişti de la Arad care contestau conducerea P.N.R., a ajuns la asprimi de cuvinte. În polemică, cei doi parafrazează

sau citează fragmente din corespondenţa lor anterioară, din vremea relaţiilor amiabile/amicale, care dau seama şi de amănunte biografice ori de profil moral, şi de aceea vrem să le înfăţişăm mai la vale în contextul lor.

O discuţie contradictorie – care oricum era latentă! – a iscat-o articolul din *Tribuna* al lui Gheorghe Popp, *Meşterul de oglinzi*, după titlul unei poveşti alegorice a lui Emil Gârleanu din *Universul* bucureştean, care s-ar fi potrivit situaţiei din Ardeal, unde *Tribuna* şi-a câştigat duşmănii pentru că a dezvăluit „minciuna pasivităţii activiste", prin care Comitetul Naţional făcea jocul Guvernului maghiar. Dar, „din toată campania asta [antitribunistă, n.n.] se desprinde însă un lucru care trebue să ne umple de mângâiere. Aproape toţi colaboratorii noştri au refuzat propunerea comitetului [naţional] de a lucra, pentru onorarii mai mari, la oglinda mincinoasă a ziarului «autorizat» [de Comitet, *Românul*]. Comitetul a fost nevoit să aducă ziarişti de a treia şi a cincia mână din Bucureşti, necunoscători ai cauzei noastre."[6]

Negând Goldiş supraofertele în cazurile lui Lupaş şi Agârbiceanu, Gheorghe Popp revine, menţinându-şi

Ioan Lupaş

afirmaţia că acelea au existat în cazul altora[7]. Se socotea pe de o parte tentativă de corupere, iar de alta era cam jenant să pretinzi onorariu pentru a sluji cauza naţională.

Mai apoi, Goldiş se plângea în scrisori particulare de subţirimea tirajului în februarie 1911 (1400 abonamente, plus 700 la numărul duminical „poporal")[8] cât şi de datoria de aproape 150000 coroane contractată pentru achiziţionarea tipografiei şi localului, plătibilă numai în caz de succes al unei colecte naţionale[9] (poate însă că voia să-i determine pe cei doi destinatari să-şi mai reducă din pretenţiile pecuniare pentru colaborări).

Într-un articol explicativ/justificativ destul de extins, Goldiş a inclus textul integral al unei scrisori către el a lui Vasile Mangra din 1896 şi *un fragment* al uneia de la Ioan Lupaş din 1910[10].

O ia de departe, pomenind o epistolă a lui către Vasile Mangra prin care îl anunţa că vrea să sisteze colaborarea la *Tribuna poporului* datorită direcţiei imprimate acesteia de Eugen Brote, care, ca şi Mangra acţiona pentru surparea prestigiului şi poziţiei Comitetului Naţional, ultimul dându-i însă asigurări în privinţa lor şi a gazetei într-o misivă de la Arad din 15 februarie 1896, reprodusă integral, ca probă a complotului ocult, cu bătaie lungă.

Încrezător şi naiv (zice el!), Goldiş a lucrat 14 ani la ziar absolut gratuit, îşi asigură cetitorii, ba chiar a plătit un abonament pentru el şi altul pentru tatăl lui. Zelul său a fost chiar mai mare: „Mi-am dat chiar silinţa să atrag la ziarul acesta şi pe unii dintre foştii mei elevi, cari începuseră a se distinge în publicistică prin condeiele lor excelente.

«*Şi dacă de o bucată de vreme mi-am dat silinţa, să contribuesc şi eu, cu mai multe articole de ordin cultural şi politic, ce se dau opiniei [publice] româneşti prin coloanele Tribunei, am făcut-o cu drag între altele şi pentru motivul, că te ştiam pe D-neata în fruntea ei, dacă nu cu numele, totuş de fapt*» – îmi scrie d-nul dr. Ioan Lupaş într'o scrisoare a sa din 5 Dec. 1911."

Mangra a trădat cauza naţională pe faţă, el şi Brote sunt în continuare inspiratorii ocultі ai *Tribunei*, având şi complici. *Declaraţia* lui Goga, Lupaş şi Agârbiceanu că acuzele de trădare aduse ziarului şi susţinătorilor săi nu erau de loc probate, că gazeta era „un organ de propagandă şi sprijinire a intereselor naţionale, care după o luptă îndărătnică şi-a creiat temeiuri mai sigure de existenţă şi pe care sacrificându-l ne-am lipsi înşine de-un puternic mijloc de apărare a neamului", că vor continua colaborarea la ea, afară de cazul când „s'ar abate dela principiile partidului naţional român; ori s'ar dovedi că susţinătorii ei au păcătuit împotriva neamului [...] călcând interesul public", situaţie în care „ne-am retrage şi-am contribui din toate puterile la distrugerea acestei gazete care în acest caz şi-ar pierde dreptul la existenţă"[11] denotă, în opinia lui Goldiş, doar naivitate, el acordându-le deci beneficiul bunei credinţe, pe care o asuma şi pentru propria lui colaborare din trecut la *Tribuna*, sublinia însă că „*orice grupare independentă în sânul partidului naţional, cuprinde în sine germenele distrugerei şi astfel al trădării intereselor politice ale naţiunii române*"[12], bătând ăst fel obrazul „oţeliţilor"/tribuniştilor.

Iar în final, după ce-şi asigura din nou cetitorii că el nu a încasat parale de la *Tribuna* în trecut, cum nici în prezent (cel de atunci) de la *Românul*, arunca o piatră în grădina tribunistă: „Domnii Octavian Goga, dr. Ioan Lupaş, Ion Agârbiceanu şi Gheorge Popp – *nici ei nu au primit*?"[13]

Atins, Lupaş a replicat după puţin timp într-un articol/scrisoare către „strana cealaltă", adecă redacţia *Tribunei*, însă o quasi-epistolă adresată lui Goldiş de fapt, în care făcea şi referiri la corespondenţa lor anterioară, citând chiar un fragment şi respingând acuzele de colaborare mercantilă la *Tribuna*, pe care o părtinea, cum era de aşteptat[14]. Socotind textul foarte interesant, ca dând seama de o biografie, de momente importante din istoria presei româneşti cis-carpatine, de relaţii inter-umane, politice, cum şi ca *document* reproducător al unui fragment pierdut de corespondenţă, îl redăm integral mai la vale:

„Un răspuns.

Onorată Redacţiune,

La întrebarea gentilă şi plină de bunăvoinţă, cu care, a aflat domnul V. Goldiş de bine a-şi încheia articolul său din nr 40 al «Românului» – încât mă priveşte ţin să dau, pentru domnul Goldiş şi pentru alţi binevoitori, *următorul răspuns*:

Am început să scriu la «Tribuna» din toamna anului *1903*. Eram student la universitatea din Budapesta când mi-a adresat dl Goldiş (în 23 Noemvrie 1903) o epistolă mai lungă, invitându-mă să merg ca colaborator intern la «Tribuna Poporului».

De oarece tocmai în acel an şcolar mă pregătiam pentru cenzura de profesor [examenul pedagogic, n. n.] şi pentru doctorat, n'am putut primi ofertul dlui Goldiş, deşi după judecata mea de atunci, îmi părea foarte onorific. Am răspuns deci negativ, dar în acelaşi timp am trimis cel dintâi articol al meu la «Tribuna Poporului», care l-a publicat în nr. 217 din 26 Noemvrie 1903[15].

De atunci am continuat a colabora la «Tribuna», *fără să-mi fi trecut vre-odată prin gând, a cere vre-un ban pentru munca mea*. După *6 ani însă*, la sfârşitul anului 1909, m'am trezit aşa, ca din bun senin, cu un onorar de *100 cor.*, zi: *una sută coroane* din partea redacţiei, care promitea, că acest onorar va fi statornic, urmând în viitor la sfârşitul fiecărei luni ceeace însă nu s'a întâmplat decât foarte de puţine ori. Repet: *eu nu l-am cerut*! Dar nu mă aflam nici în situaţia de a-l putea refuza. Eram de credinţa că dacă modesta mea lefşoară de 2600 coroane la an, pe care nu înţeleg şi nu vreau s'o sporesc prin nici un fel de «*câştig spurcat*», e cu totul neîndestulătoare pentru a face faţă tuturor cheltuielilor şi îndatoririlor de ordin familiar [sic] sau social, – nu va fi nici un păcat să mai primesc pe lângă ea un modest ajutor, muncind neîntrerupt cu condeiul, făcând din noapte zi şi zdruncinându-mi nervii şi sănătatea.

Nu puteam presupune, că s'ar găsi vreodată chiar «un coleg din împărăţia condeiului» cum zice domnul Goldiş să facă caz din această retribuţie modestă, pe care în conştiinţa sa orice om cu judecată trebuie s'o considere ca fiind de un milion de ori *mai dreaptă şi mai cinstită* decât sumele oribile *de zeci şi sute de mii*, pe cari le incasează domnii noştri cei mari, *şezând cu tihnă* în direcţia băncilor de frunte şi moţăind cuviincios din cap la toate propunerile atotputernicilor zilei. Fără ca în acelaş timp să facă neamului vre-un contraserviciu, ori să reprezinte vre-o valoare intelectuală deosebită în viaţa noastră naţională. *Onoare excepţiunilor* care, durere, sânt atât de puţine!

E foarte frumos din partea dlui V. Goldiş, că a scris 14 ani la «Tribuna», fără a lua o singură para. Dacă e vorba de *servicii gratuite* pentru presa noastră naţională îmi va permite să-i spun, că fără nici o sfială cutez să stau şi eu în faţa oricăruia dintre scriitorii noştri, căci în afară de cei *6-7 ani*, cât am lucrat la «Tribuna» fără nici un onorar, am colaborat cu destulă stăruinţă la «Telegraful Român» începând din 1902[16] şi la «Luceafărul»[17] începând din *acelaşi an*, fără a mai face amintire şi de alte reviste cis- şi transcarpatine, la cari

mi-am dat în mod gratuit contribuţia ocazională, de câte ori mi s'a cerut. Cine vrea să ştie, ce sume am încasat sau încasez eu de la «Telegraful Român» şi de la «Luceafărul» n'are decât să se adreseze cu o întrebare către dd. Păcăţian[18] şi C. O. Tăslăuanu, şi se va edificà!

Dacă aş fi fost lacom de bani, ar fi trebuit să părăsesc imediat «Tribuna» şi să colaborez la «Românul», de unde mi se promitea «remuneraţiune anuală permanentă», iar nu numai ca de la «Tribuna», câte un onorar întâmplător, care într'o lună soseşte şi în 10 nu...[19]

La ofertul, ce îmi făcuse dl Goldiş prin epistola sa din *8 Dec. V. 1910* mie şi fratelui Agârbicianu, din parte-mi am răspuns următoarele:

«Oricât de mult ţin la d-ta, ca fostul meu profesor iubit, oricât de neclintită îmi este recunoştinţa şi de sinceră dragostea pentru d-ta, tocmai această sinceritate mă îndeamnă să nu-mi tăinuiesc sentimentele şi convingerile mele nici de astă-dată.

Mai nainte de toate ni-a surprins [pe „tribunişti", n. n.] foarte dureros hotărârea comitetului naţional contra celui mai bun ziar românesc[20]. Hotărârea aceasta am găsit, că nu era motivată în mod convingător. Şi poate era mai indicată o măsură, prin care comitetul să angajeze în slujba sa acest ziar cu toate forţele lui, iar nu să-l anatemizeze în mod atât de apodiptic şi fără drept de apel.

În astfel de împrejurări socotesc că ar fi din partea mea un pas greşit, dacă aş părăsi, fără motive suficiente, ogorul în care mi-a plăcut să arunc şi eu din când în când câteva seminţe de cultură naţională.

Regret deci, că din motivele înşirate mai sus, nu voiu putea urma invitării ce mi-i faceţi de a colabora la noul ziar *aradan*.»

*

În ziua când scriu răspunsul acesta, membrii comitetului naţional sunt întruniţi precum se spune, în Cluj.

Nădăjduiesc că vor reuşi să afle modul potrivit de a-şi repara greşeala din Decemvrie 1910 şi de a curma odată hărţuielile urâte şi inutile, ce s'au deslănţuit în timpul din urmă cu atâta patimă în coloanele ziarelor noastre dela Braşov [*Gazeta Transilvaniei*] până la Lugoj [*Drapelul*] şi cari, dacă se vor mai continua şi în viitor, vor aduce negreşit mare ruşine presei şi cauzei noastre naţionale.

Sălişte, în 21 Fevr. v. [15 martie n.] 1911

Dr. Ioan Lupaş."

La conferinţa de la Cluj din 21 februarie/6 martie 1911, de care Lupaş vorbea la viitorul apropiat în articolul/scrisoarea de mai sus, după ce Nicolae Ivan şi-a retras propunerea anterioară de mutare a *Românului* (Clujul era mai ales vizat)[21], Comitetul central executiv (altă titulatură a sa) i-a cerut *încă* membrului Nicolae Oncu (a demisionat curând), principalul susţinător material al *Tribunei*, să o pună la dispoziţia partidului, ca „avere naţională" cum se auto-declara, Comitetul urmând a delega a comisie de 5 (din care să nu facă parte cei angajaţi în polemică, probabil Goldiş, Vaida, poate Cicio Pop) pentru „stabilirea amănuntelor şi găsirea garanţiilor necesare" – asigurării situaţiei „tribuniştilor, prezumabil – Oncu pretinzând „a se consulta cu colegii săi din direcţiunea «Tribunei»"[22], în fond o formulă de refuz.

La articolul/scrisoare publicat/ă de Lupaş în *Tribuna* a venit previzibilul răspuns din *Românul*, în aceeaşi formă de articol/epistolă (deschis/ă), de „lămurire" în termeni destul de benigni, cel puţin faţă de preopinent, lăsând o uşă (între)deschisă. Includem aci şi acest text, pentru că am renunţat la formula *anexelor*.

„D-lui dr. Ioan Lupaş

D. dr. Ioan Lupaş, azi protopopul Seliştei [Sibiului], a fost unul dintre cei mai iubiţi elevi ai mei. Iubirea şi stima mea faţă de dânsul nici astăzi nu s'a schimbat. E aceeaşi, ca mai nainte. Îl ţin de unul din cei mai vrednici bărbaţi ai noştri.

Nici nu trebuia să mă asigure d. dr. Ioan Lupaş despre munca sa, ce a prestat-o publicisticei noastre, gratuit. O ştiam. Îi sunt totuşi mulţumitor pentru răspunsul, pe care a aflat de cuviinţă să-l deie la pasajul ultim din articolul meu «O scrisoare de actualitate», căci în răspunsul acesta adevereşte înainte de toate faptul susţinut de mine, că anume d. Dr. I. Lupaş *la îndemnul meu* a început să colaboraeze la «Tribuna» din Arad, ceeace direcţiunea acestui ziar nu voia să recunoască.

În faţa articolului dlui Gheorghe Popp («Meşterul de oglinzi») din nr. 39 [al *Tribunei*] în care acest talentat mânuitor de condeiu aruncase cu atâta răutate în public vorba despre «*aur şi bogăţii, lefuri şi onorarii*», am ţinut să constat, că eu pentru munca mea ziaristică *nici-odată nu am primit absolut nici un ban* şi am întrebat la urmă, dacă oare autorul acelui articol, şi ceilalţi colaboratori tineri ai «Tribunei», *nici ei nu au primit*?

D. dr. Ioan Lupaş răspunde la întrebarea aceasta, că mulţi ani dearândul a lucrat la «Tribuna» fără plată, dar începând din anul 1909 primeşte renumeraţiune foarte modestă.

Faptul acesta nu trage absolut nimic din vrednicia ori situaţia morală a d-lui dr. Ioan Lupaş. Dimpotrivă, eu aş dori, ca fiecare gazetă românească să fie în situaţia de a remunera *pe toţi colaboratorii* săi în proporţie cuvenită cu valoarea prestaţiunilor acelora, căci fiecare muncitor este vrednic, şi în urma urmelor orice gazetă o fac colaboratorii ei, deci aceştia agonisesc şi se cuvine să fie părtaşi la agoniseala ziarului, pe care îl susţin.

În temeiul acestui adevăr toţi colaboratorii ziarelor noastre ar fi trebuit să protesteze împotriva vorbei ăluia cu «*aur, bogăţii, lefuri şi onorarii*».

Aş fi dorit, în urmă, ca d. dr. Ioan Lupaş să arate şi aceea, că eu, când l-am rugat să colaboreze la «Românul» nu i-am făcut «*ofert în plus*», cum susţine «Tribuna», *ci atât pentru dânsul, cât şi pentru d. Ion Agârbiceanu am pus în vedere aceeaşi renumeraţiune, pe care o aveau la «Tribuna».*

Clara pacta, boni amici.*
Vasilie Goldiş."[23]

Chiar dacă polemica a continuat, cu note acute până la jigniri uneori, relaţiile personale nu au fost sistate, cel puţin cu Goga şi Lupaş, limitându-se însă la corespondenţă protocolară, cum arată Goldiş într-un articol în care reproşa *Tribunei* (unde scriau cei doi!) acuzele nefondate, atitudinea agresivă, atacurile la persoană, că, de pildă, „În loc să caute «Tribuna» chipul înţălegerii, a[l] închegării partidului, ea caută forma scrisorilor mele particulare şi mă face om de nimic pentrucă în afaceri de ordin obştesc m'am adresat d-lor Goga şi dr. Lupaş (în afacerea fondului Mihu) în ton cuviincios şi le-am zis poate «Mult Stimate Domnule» ori chiar «Iubite Domnule» (nu-mi aduc aminte) şi nu le-am zis «Măi măgarule care paşti pe coastele Vezuviului»."[24] Expresia din urmă viza un articol grobian din *Tribuna* la adresa membrilor Comitetului Naţional şi aderenţilor săi, iar corespondenţa evocată ţinea de comuna implicare în gestionarea şi sporirea averii Fundaţiei instituite de Ioan Mihu pentru ajutorarea ziariştilor români din Ungaria, când loviţi de boală, dar mai ales de condamnări la puşcărie pentru „agitaţie" (Goldiş a avut ăst fel de procese, iar Lupaş şi Goga au chiar fost închişi). Reiese însă că aceştia din urmă se pretaseră la un gest complet lipsit de eleganţă, ca să folosim expresia cea mai blândă: arătaseră scrisorile în redacţia *Tribunei*, pentru ca din ele să se fabrice muniţie contra expeditorului!

Din România se alocaseră fonduri Comitetului Naţional pentru apariţia ziarului *Românul*, încredinţate la Bucureşti lui Teodor Mihali, cum afla Titu Maiorescu în 28 noiembrie/10 decembrie 1918 şi îşi nota în jurnal[25]. Tot de acolo s-a hotărât sistarea *Tribunei*[26], pentru ceea ce Constantin Stere a fost mandatat de Rege şi cele trei partide importante (cel social-democrat şi al lui Iorga nu se puneau!). Textul „împăcării" forţat(e) de Stere prevedea sistarea *Tribunei* prin contopirea (?) cu *Românul* şi dădea câteva locuri „tribuniştilor" în Comitetul Naţional, care îşi păstra vechea majoritate însă[27].

Întru convingerea decidenţilor din România de dreptatea Comitetului va fi contat poate şi compania de „adunări poporale" de sprijin, care au adunat sute de mii de *inteligenţi* şi ţărani la Arad, Logoj, Orăştie, Haţeg, Luduş, Timişoara, Diciosânmărtin (Târnăveni), Şimleu, dar şi în comune mai răsărite cum Igriş, Bozovici, Şiria ş.a.[28], cât şi campania de presă din *Românul*, la fel simpatia unor ziare „prietene" din Regat, cum *Minerva*.

Lupaş, care nici nu prea era în secretele zeilor la Sălişte a lui, a primit destul de surprins rezolvarea crizei din mişcarea naţională şi a înghiţit cam cu greu hapul, indigitându-i lui Goga nedumeririle şi chiar indignarea sa mocnită: „Din parte-mi nu ştiu ce să zic la toată afacerea aceasta, ale cărei amănunte le cunosc atât de puţin. [...] Sfârşitul, adevărat că e destul de ruşinos pentru *Tr[ibuna]*. Dacă ar fi avut factorii hotărâtori mai mult simţ de echitate, ar fi trebuit să mormânteze şi *R[ománul]* în aceiaşi groapă cu *Tr[ibuna]*. Dar se vede că şi în cazul de faţă s'a adeverit vechea zicală: «Turcu te bate, turcu te judecă». Numai cât, de astă dată, rolul turcului şi l-a însuşit celebrul Vasile Goldiş, care poate «să-şi râdă în pumni», cum făcuse înainte cu câţiva ani alt director «autorizat» al comitetului."[29] Morala fabulei ori „învăţămintele" trase era/u ca pe viitor „1) să ne ferim de oamenii aceştia rabiaţi şi primejdioşi; 2) să ne concentrăm toate puterile, câte ni le-a dat D-zeu, pe teren cultural, unde străduinţele noastre pot da şi rezultate mai durabile", în general să stea în rezervă, sceptici faţă de eventualele efuziuni din cealaltă tabără, susceptibile de ipocrizie[30].

Chiar dacă la un moment dat Goga se plângea de lipsa de combativitate a lui Lupaş în războiul gazetăresc-politic purtat la/de *Tribuna* („Lupaş se dă la o parte şi nu vrea să intre în joc"[31]), era sigur de el, „raportându-i" în anul următor lui Ilarie Chendi, eminenţă cenuşie a grupului tribunist, că „Tăcerea lui Lupaş etc. nu se explică decât prin zăduful verii, simpatiile lui sunt cele vechi."[32] Ascendentul poetului asupra istoricului era cunoscut – şi exploatat, pare-se: „prin Goga [...] mai poţi să-ţi asiguri definitiva credinţă a lui Lupaş şi Agârbiceanu", îi indica Ilarie Chendi lui Sever Bocu tactica de urmat[33].

Dacă a acceptat Goga „dictatul" lui Stere, a făcut-o şi Lupaş, care probabil tot la sugestia şefului informal al „oţeliţilor" (cam...oţetiţi de-acum) a semnat alături de el şi alţi 27 (relativ) tineri intelectuali angajamentul de a-şi pune condeiele în slujba partidului, pentru binele naţiei, firește: „invitaţi de către comitetul executiv al partidului naţional român să contribuim cu scrisul nostru la acţiunea de propagandă publicistică desfăşurată prin organele sale oficiale", conştienţi că toţi românii trebuie să se poziţioneze într-o „singură tabără", aceea a Partidului Naţional, „ale cărui principii au fost totdeauna temelia convingerilor noastre şi a cărui unitate noi o socotim o dogmă politică". După ce-şi asumau „dogma" pe care o contestaseră atât de vehement până de curând, se arătau încrezători că în presa oficială a partidului sau cea inspirată de el se puteau vehicula liber diverse curente de gândire, cu condiţia doar ca acelea să nu contravină „adevărurilor programatice ale vieţii noastre politice şi unităţii de acţiune a partidului naţional". Iterau că, pentru binele public, „ridicându-ne deasupra tuturor disensiunilor personale din trecut, primim ca de acum înainte să contribuim din toate puterile la propaganda

publicistică a organelor oficioase ale partidului", la ceea ce invitau pe toţi mânuitorii de condei, după care semnau în ordine alfabetică începând cu Ion Agârbiceanu, alte nume mai sonore – afară de Goga şi Lupaş pe care i-am menţionat special – fiind ale lui Sebastian Bornemisa, Tiberiu Brediceanu, Ilarie Chendi, Ascaniu Crişan, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Gheorghe Popp, Sextil Puşcariu, Victor Stanciu, Octavian Tăslăuanu[34].

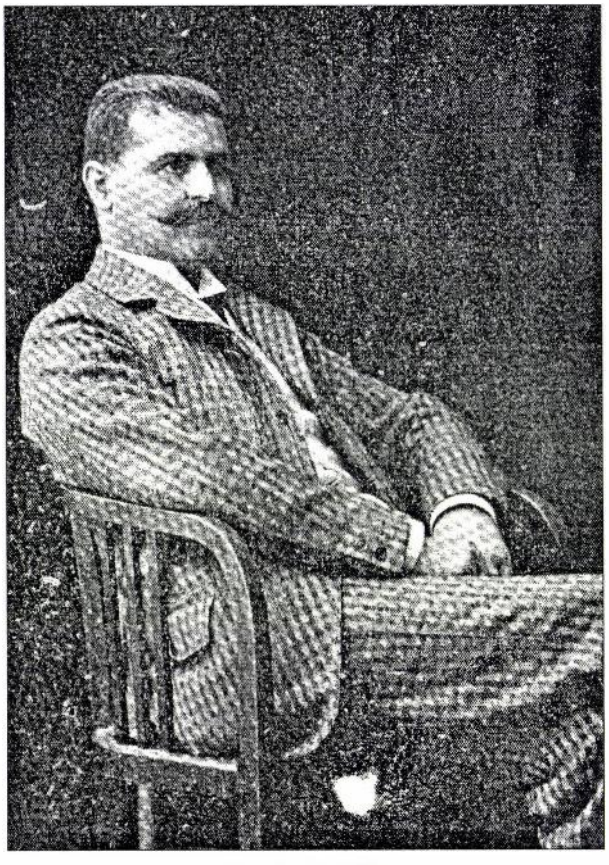
Conducerea partidului „a luat cu plăcere act" de declaraţia/hotărârea lui Goga „şi a mai multor reprezentanţi ai generaţiei tinere" de a colabora la presa partidului, drept pentru care, venind în întâmpinare, „comitetul central a întregit comitetul de redacţiune al ziarelor «Românul» şi «Poporul Român»" (cel din urmă săptămânal „poporal") cu *Ioan Lupaş*, Ion Agârbiceanu, Onisifor Ghibu, Gheorghe Popp şi Vasile C. Osvadă (înşiraţi în această ordine în comunicatul comitetului)[35]. Lupaş ajungea, ăst fel, subordonatul, dar şi colegul lui Vasile Goldiş, pe care i-l pictase nu de mult lui Goga în tonuri aşa de suave...!

Aşadar Lupaş a ieşit din rezerva pe care o recomanda în scrisoarea citată către Goga (cf. notele 29-30 *supra*) la sfârşitul lunii noiembrie (c.v.), la 20 de zile după „Declaraţie" începând a publica în *Românul*. Primul text de aici era un studiu istoric[36], pe care l-a scos şi în extras (Arad 1913) şi l-a inclus mai târziu în primul volum de *Studii, conferinţe şi comunicari istorice* (Bucureşti 1928, pp. 389-405), deci îl (auto)valoriza. În 1913 şi 1914 a mai publicat în *Românul* cinci materiale, două articole de opinie, două studii istorice şi unul oarecum combinat[37], ceea ce dă indirect seama şi de ameliorarea relaţiilor lui cu Goldiş.

Trebuie spus totuşi că, în 1911, de pildă, publicase în *Tribuna* 14 materiale (unele mai extinse în serial)[38], iar în 1912 a încredinţat 7 *Luceafărului* (asta fără a socoti şi 3 recenzii)[39].

În biblioteca lui Goldiş se găsea, între altele, studiul lui Lupaş tipărit în 1912 la Sibiu, *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici şi Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1791*[40], iar noi bănuim că i-a fost oferit de autor cu dedicaţie, după reluarea relaţiilor (n-am putut verifica). În 1914 Goldiş chiar se oferea să-i faciliteze tipărirea altei lucrări, la elaborarea căreia se angajase faţă de ASTRA: „Mă bucur că n-ai luat în şagă însărcinarea cu cartea despre istoria politicei noastre. E imposibil însă ca să se tipărească la Sibiu. Trimite-o numai aici. Eu voi griji să ţi se trimită regulat reviziile. Voi face îngrijirea şi de o bună corectură. Voi alege hârtie frumoasă, format bun. Tocmai asta e vorba, drace-mi-te, s'o facă «comitetul» [central al ASTREI, n. n.], de aia nu se poate la Sibiu", îi scria ca „iubitor dascăl"[41], cel care acţionase împreună cu fostul elev, în primii ani ai secolului al XX-lea pentru scoaterea din amorţire a secţiei istorice a „Asociaţiunii"[42].

În 1923, la Adunarea generală de la Timişoara, propunerea de alegere a lui Goldiş ca preşedinte a

Vasile Goldiş

venerabilei societăţi, primită cu aclamaţii, a fost formulată de Ioan Lupaş (29 august), care elogia în termeni calzi activitatea prezidentului opt ani mai târziu, la Adunarea generală de la Sfântu Gheorghe, unde acela fusese împiedicat să vină din cauză de boală[43]. În 1928 Goldiş îl inclusese şi pe Lupaş într-o listă de onoare a celor mai activi membri[44].

Corespondenţa lor a urmat (v. nota 4, *supra*), pe teme politice mai ales, căci s-au regăsit în grupul „ortodox" opus lui Maniu, care a trecut în Partidul Poporului, după ce n-a reuşit să rupă cu adevărat P.N.R., ambii fiind miniştri în Guvernul Alexandru Averescu (1926-1927), urmându-l apoi pe Goga în Partidul Naţional Agrar[45], unde cariera politică şi viaţa lui Goldiş s-a oprit, pe când Lupaş a ajuns şi în noua – şi nefericita! – invenţie politică a lui Goga, Partidul Naţional Creştin.

La dispariţia lui Goldiş, fostul său elev, din nou apropiat sufleteşte după sincopa din 1910-1911, i-a dedicat pagini simţite într-un necrolog tipărit şi în versiune franţuzească, dar al cărui titlu românesc era foarte grăitor, aproape ditirambic, şi unde îi atribuia paternitatea *Declaraţiei* de neatârnare a românilor, practic, alcătuite la Oradea, cetită apoi de Vaida în Dieta budapestană, iar „celebrul discurs" de la Alba Iulia, comparat cu cel al lui Bărnuţ de la Blaj din 3/15 mai 1848 dădea seama de progresul concepţiei, în

împrejurări schimbate, libertatea Ardealului fiind sinonimă unirii lui cu România[46].

Îi evoca meritele şi la un an de la veşnicire în ziarul cu cel mai mare tiraj[47], un text din acel an fiind inclus şi într-o selecţie din scrierile sale[48].

Goldiş era înfăţişat acolo ca „unul din oamenii reprezentativi ai epocii de naţionalism dinamic în viaţa Românilor transilvani şi bănăţeni", animat deopotrivă de „iubire de neam şi sete de progres"[49], vestitorul „desrobirii şi întregirii naţionale, pe care a înţeles s'o pregătească, împreună cu colegii săi din comitetul naţional, atât prin declaraţia redactată de el la Oradea în 12 Octomvrie 1918, cât şi prin celebra cuvântare" de la Alba Iulia, cu menţiunea că „Vasile Goldiş a pregătit intelectual această adunare pentru ziua de 1 Decembrie 1918, întocmai cum o pregătise la Sibiu Simion Bărnuţiu pe cea de la 3/15 Mai 1848"[50]. Urma comparaţia dintre cele două discursuri, constatându-se „progresul realizat de ostaşii ideii naţionale şi de îndrumătorii cugetării politice la Românii din Transilvania în răstimp de 7 decenii", în spre final Goldiş fiind arătat drept „codificatorul aspiraţiilor naţionale-politice, cuprinse în adeseori citatele puncte de la Alba-Iulia"[51].

În sinteza scrisă din însărcinare prea înaltă itera paternitatea lui Goldiş asupra textului *Declaraţiei* de la Oradea: „Comitetul naţional al Românilor din Transilvania şi Banat, întrunit la Oradea-Mare în ziua de 12 Octombrie 1918, prin condeiul iscusit al răposatului Vasile Goldiş a făcut o încheiere arătând că nu mai recunoaşte parlamentului şi guvernului din Budapesta dreptul să reprezinte naţiunea română şi cerând pe seama acesteia drepturile nestrămutate şi de neînstrăinat la **viaţă naţională deplină**."[52] Îl pomenea, probabil *à contre coeur*, pe Vaida ca fiind cel care a „înaintat" documentul în parlamentul ungar, iar în continuare, după ce expediază într-o *singură frază* Rezoluţia Unirii, postulează nici mai mult nici mai puţin că „Punctul de căpetenie al Adunării de la Alba-Iulia a fost cuvântarea măiastră a lui Vasile Goldiş, care a înfăţişat temeiurile istorice şi politice ale acestei hotărâri epocale."[53] Este de presupus că evidenţierea „clasicului discurs"[54] şi scoaterea mult în faţă a alcătuitorului şi rostitorului său (textul fiind însă vizat de Comitet!) avea ca motivaţie, pe lângă elogierea aceluia, micşorarea rolului pe care l-a avut Iuliu Maniu, şeful de fapt al Partidului Naţional, cu care se răcise de prin 1924. În alte scrieri aprecierile în legătură cu discursul, tot laudative, au fost însă ceva mai ponderate.

Am etalat mai sus câteva aspecte ale relaţiilor, când destinse, când încordate, când cordiale ale lui Vasile Goldiş cu Ioan Lupaş, care au lăsat amândoi urme în istoria politică şi culturală românească, fiind în succesivele poziţii de profesor/elev, colegi de presă şi camarazi de partid, adversari politici şi chiar personali, în fine din nou animaţi de sentimente amicale. Parte din acestea sunt dezvăluite de dialogul polemic din presă, în *Românul* şi *Tribuna*, unde sunt reproduse şi fragmente de corespondenţă de până la sfârşitul lui 1910, ale căror originale sunt pierdute şi pot fi, ăst fel, parţial reconstituite.

Surse:

Fotografia lui Vasile Goldiş este din lucrarea lui Gheorghe Şora, *Vasile Goldis, militant pentru desăvârşirea idealului naţional*, Editura Facla, Timisoara, 1980, p. 261, iar a lui Ioan Lupaş, din lucrarea Dorinei N. Rusu, *Membrii Academiei Romane 1866-2003*. Dicţionar, Editura Enciclopedică/ Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 480.

Note:

1. Ioachim Crăciun, *Bio-bibliografia d-lui Ioan Lupaş cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani 1880-1940*, Bucureşti 1943, p. 5.
2. Vezi *Octavian Goga în corespondenţă*, vol. II, ed. Mihai Bordeianu şi Ştefan Lemny, Bucureşti 1983 (scrisoarea lui O. G. către Ilarie Chendi de la sfârşitul lui octombrie 1908, p. 83: „Bietu Lupaş scrie jalnic. Îl omoară urâtul" şi cea a lui I. L. către Hortensia Goga, datată „Seghedin, 8 oct. 1908", pp. 501-503); *Roman Ciorogariu (1852-1936). Studii şi documente*, red. Vasile Popeangă et alii, pp. 372-374, scrisori ale lui I. L. din comitatul Sópron (2 septembrie 1916) şi Budapesta (1 decembrie 1916) către R. C.
3. Ioan Lupaş, *Istoria bisericească a Românilor ardeleni*, Sibiu 1918, p. 23, nota 2.
4. Vasile Goldiş, *Corespondenţă (1888-1934). Scrisori trimise*, ed. Gheorghe Şora, Cluj 1992, pp. 170-171.
5. *Ibidem*, pp. 172-184.
6. Gheorghe Popp, *Meşterul de oglinzi*, în *Tribuna* (Arad), XV, nr. 39 din 18 februarie/3 martie 1911, pp. 1-2.
7. Idem, *Aur, bogăţii, lefuri şi onorarii*, *ibidem*, nr. 50 din 3/16 martie, p. 3.
8. *Scrisoarea* lui Vasile Goldiş către Petre Locusteanu, datată Arad, 11 februarie (nou) 1911, în *ediţia citată*, p. 162.
9. Idem către Romulus Cioflec, datată Arad, 15 noiembrie 1911, *ibidem*, p. 83.
10. Idem, *O scrisoare de actualitate*, în *Românul* (Arad), I, nr. 40 din 19 februarie/4 martie 1911, pp. 1-2.
11. Vezi Ion Agârbiceanu, Octavian Goga, Dr. Ioan Lupaş, *Declaraţie*, datată „Sibiu, 28 Februarie n[ou]", în *Tribuna*, XV, nr. 38 din 17 februarie/30 martie, p. 1.
12. Vasile Goldiş, *art. cit.* în *loc. cit.*, p. 2.
13. *Ibidem*.
14. Ioan Lupaş, *Un răspuns*, în *Tribuna*, XV, nr. 43 din 23 februarie/8 martie 1911, pp. 4-5.
15. Idem, *Delatores et accusatores*, în *Tribuna Poporului*, VII, nr. 217 din 26 noiembrie 1903, pp. 1-2 (nr. 16 la Ioachim Crăciun, *op. cit.*, secţiunea *Bibliografia*).
16. Ioan Lupaş, *Credinţă – tărie*, în *Telegraful Român*, L, nr. 1 din 1902, p. 1 (nr. 10 la Ioachim Crăciun, *loc. cit.*; v. şi nr. 13-14).
17. Ioan Lupaş, *Femeile în istorie*, în *Luceafărul*, I din 1902, pp.

3-5, 38-40, 58-59 (nr. 11 la Ioachim Crăciun, *loc. cit.*; v. şi nr. 12). Pentru publicistica de tinereţe a lui Ioan Lupaş vezi şi Radu Ardelean, *Din activitatea de tinereţe a lui Ioan Lupaş*, în *Caietul Cercului de Studii* (Timişoara), VIII/2, 1989, pp. 117-190, *passim*.

18. Păcăţian, Teodor V. (1852-1941), ziarist, istoric, redactor şef (director) la *Telegraful Român* între 1900-1917.

19.Tăslăuanu Octavian (1876-1942), publicist, om politic, la acea vreme secretar administrativ al Astrei şi redactor împreună cu Goga la *Luceafărul* transferat din 1906 la Sibiu.

20. Aluzie probabilă la hotărârea Comitetului Naţional din 20 decembrie 1910 de înfiinţare la Arad a ziarului *Românul*, contrapus *Tribunei*. Vezi pentru decizie Alexandru Vaida-Voevod, „*Românul*", în *Românul*, I, nr. 120 din 3/16 iunie 1911, pp. 3-4.

21. *Conferinţa de la Cluj*, *ibidem*, nr. 42 din 22 februarie/7 martie, p. 5.

22. *În chestia „Tribunei"*, *ibidem*, nr. 43 din 23 februarie/8 martie, p. 3.

* Înţelegeri limpezi (fac) prieteni buni (lat.).

23. Vasilie [sic] Goldiş, *D-lui dr. Ioan Lupaş*, *ibidem*, nr. 44 din 24 februarie/9 martie, p.2.

24. Idem, *Furia „Tribunei"*, *ibidem*, nr. 252 din 17/30 noiembrie, p. 4. N-am identificat numărul cu pricina din *Tribuna*.

25. Zigu Ornea, *Viaţa lui Constantin Stere*, vol. I, Bucureşti 1989, p. 566.

26. *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale prin educaţie şi cultură (1784-1918)*, red. Vasile Popeangă, Arad 1986, p. 33.

27. Zigu Ornea, *op. cit.*, pp. 573-576.

28. Vezi Laurenţiu Oanea, *Dr. Ştefan Cicio Pop*, ediţie de Felicia Aneta Oarcea, Arad 2008, pp. 87-91.

29. Scrisoarea lui I. L. către O. G. datată Sălişte, 27 II 1912, în *Octavian Goga în corespondenţă*, *vol. citat*, p. 305 (ultima aluzie să fi fost la Eugen Brote care a tras mai multe „ţepe" comitetului?).

30. *Ibidem*.

31. Scrisoarea lui Octavian Goga către Ilarie Chendi din 15 decembrie 1910, *ibidem*, p. 101.

32. Scrisoarea lui O. G. către Il. Ch. din 18 iulie 1911, *ibidem*, p. 105.

33. Ilarie Chendi către Sever Bocu, fără dată (1910?), *ibidem*, p. 477.

34. Ion Agârbiceanu et alii, *Declaraţie*, în *Românul*, II, nr. 241 din 1/14 noiembrie 1912, p. 1.

35. *Comunicat oficios. – Dela comitetul naţional –*, *ibidem*, p. 2.

36. Ioan Lupaş, *O încercare de „reunire" a bisericilor române din Ardeal, la anul 1798*, *ibidem*, nr. 256 din 20 noiembrie/3 decembrie, pp. 1-3, nr. 257 din 21 noiembrie/4 decembrie, pp. 1-3 şi nr. 258 din 23 noiembrie/6 decembrie, pp. 1-3 (la locul consacrat „Foiţei" sau „Foişoarei" în presa română cis-carpatină).

37. Vezi Ioachim Crăciun, *op. cit.* (secţiunea *Bibliografia*), nr. 121, 123, 127, 136 şi 137.

38. *Ibidem*, nr. 87, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105 şi 106.

39. *Ibidem*, nr. 110-115 şi 117.

40. Vezi Gheorghe Şora, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost*, Timişoara 1993, p. 91.

41.Scrisoarea lui V.G. către I.L., datată Arad, 9/XII 1914, în Vasile Goldiş, *Corespondenţă (1888-1934). Scrisori trimise*, *ediţia citată*, p. 171.

42. Gheorghe Şora, *op. cit.*, p. 236.

43. *Ibidem*, pp. 76, 84.

44. *Ibidem*, p. 421.

45. *Ibidem*, pp. 382-387, 401.

46. Ioan Lupaş, *Vasile Goldiş – vestitorul libertăţii şi unităţii naţionale*, în *Gând românesc*, II, nr. 1-2 din ianuarie-februarie 1934, pp. 41-43; idem, *Vasile Goldiş*, în *Revue de Transylvanie*, I, nr. 1 din mai 1934, pp. 133-136.

47. Idem, *Un an dela moartea lui V. Goldiş*, în *Universul*, LII, nr. 41 din 1935, p. 7 (nr. 813 la Ioachim Crăciun, *op. cit.*).

48. Idem, *Vasile Goldiş 1862-1934*, în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. III, Sibiu 1941, pp. 280-285.

49. *Ibidem*, p. 280.

50. *Ibidem*, p. 284.

51. *Ibidem*, p. 285.

52. Idem, *Istoria Unirii Românilor*, Bucureşti 1937, pp. 364-365.

53. *Ibidem*, p. 365.

54. *Ibidem*.

Bibliography:

Mihai Bordeianu, Ştefan Lemny (eds.), *Octavian Goga în corespondenţă / Octavian Goga through his letters*, vol. II, Bucureşti, 1983

Ioachim Crăciun, *Bio-bibliografia d-lui Ioan Lupaş cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani 1880-1940 / Bio-bibliography of Mr. Ioan Lupaş on the occasion of his 60th anniversary. 1880-1940*, Bucureşti, 1943

Ioan Lupaş, *Istoria bisericească a Românilor ardeleni / The ecclesiastical history of the Transylvanian Romanians*, Sibiu, 1918

Ioan Lupaş, *Istoria Unirii Românilor / History of the Romanians' Union*, Bucureşti, 1937

Laurenţiu Oanea, *Dr. Ştefan Cicio Pop*, ediţie de Felicia Aneta Oarcea, Arad, 2008

Zigu Ornea, *Viaţa lui Constantin Stere / Constantin Stere's life*, vol. I, Bucureşti, 1989

Vasile Popeangă (red.), *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale prin educaţie şi cultură (1784-1918) / Witnesses regarding the fight of Transylvanian Romanians for the preservation of the national being through education and culture*, Arad, 1986

Gheorghe Şora, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost / Vasile Goldiş - the life of a man, such as it was*, Timişoara, 1993

Gheorghe Şora (ed.), *Vasile Goldiş, Corespondenţă (1888-1934). Scrisori trimise / Vasile Goldiş, Letters (1888-1934). Sent letters,* Cluj, 1992.